

MÁSODIK TÉMA – A 20. századi filozófia általános arculata

2.2 A nyelvi fordulat

A nyelvi fordulat a 20. századi filozófia egyik legmeghatározóbb eseménye. Szűkebb értelemben főként a század első harmadának analitikus törekvéseit jellemzi, ám a nyelv

Transzcendentális vizsgálódás

A „transzcendentális” kifejezés elsősorban Kant *A tiszta ész kritikája* című művével került be a filozófiai fogalomkincsbe. Kant meghatározása szerint egy vizsgálódás akkor transzcendentális, ha nem közvetlenül a világ valamely jelenségére irányul, hanem arra, hogy az adott jelenség milyen feltételek teljesülése esetén lehet a tapasztalat tárgya. Minden tapasztalatnak vannak feltételei a tapasztaló szubjektum részéről, amelyek nélkül a tapasztalat nem volna lehetséges – ezeket nevezi Kant lehetőségfeltételeknek. Például bármilyen fizikai tárgyat csakis térben és időben vagyunk képesek tapasztalni. Ebből azonban nem következik a tér és az idő megismeréstől független létezése, pusztán az, hogy a megismerés nem lehetséges tér és idő nélkül. Kant megkülönböztette a tapasztalatok szemléleti és fogalmi feltételeit. Előbbiek a tér és az idő, utóbbiak a kategóriák (pl. *szubsztancia, okság, egység*).

A transzcendentális vizsgálódások vezérfonalát a 20. században főként Husserl fenomenológiája követi.

konstitutív szerepét más irányzatokban (fenomenológia, hermeneutika, strukturalizmus) is kiemelt figyelem övezi.

A „nyelvi fordulat” kifejezés tartalma az a gondolat, hogy a világban való tájékozódásunk alapja a világ dolgainak, tényeinek, helyzeteinek és eseményeinek fogalmi megragadása. A világot *fogalmak* segítségével sematizáljuk, és a világ a sematizálás révén válik alkalmassá arra, hogy felismerjünk, eltervezzünk, felidézzünk, mérlegeljünk benne bármit. A fogalmak

meghatározható kompozíciós elveket követve rendeződnek nagyobb egységekké, ezek az elvek pedig megfelelnek a nyelv grammatikai, szintaktikai, logikai szervezőelveinek. Következésképpen ha azt kívánjuk vizsgálni, hogy miképpen gondolkodunk a világról, mit ismerhetünk meg belőle, hogyan adunk számot cselekvésünkről és egyáltalán meddig terjed az értelmes emberi reflexió határa, akkor a nyelv működését kell vizsgálnunk.

Mindez úgy is kifejezhető, hogy a nyelv a 20. század filozófiájában **transzcendentális pozíció**ba kerül. A nyelvi készség szükséges feltétele (*lehetőségfeltétele*) a világról szerzett bármilyen értelmes tapasztalatnak, egyben behatárolja a tapasztalatok értelmes feldolgozásának lehetőségeit.

Az analitikus filozófiában a nyelvi fordulat legfontosabb gondolkodói: Gottlob Frege, Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein, Rudolf Carnap. Munkásságuk közös vonása a nyelvi kifejezések logikai mélyszerkezetére és az egyes kifejezések közötti logikai viszonyokra irányuló figyelem, vagyis a nyelv *formális* szintaktikai és szemantikai vizsgálata. Ennek nyomán gyakran élesen elkülönítik az értelmes és az értelmetlen kifejezéseket, vagyis eredményeiknek *nyelvkritikai* és általános *ismeretkritikai* következményei vannak.

Ugyancsak az analitikus hagyományon belül jött létre a nyelvi fordulat egy másik, kevésbé formális alternatívája, amely elsősorban a természetes nyelvi viselkedés pragmatikus megnyilvánulásaira fókuszál. Itt elsősorban a kései Wittgenstein, Gilbert Ryle, John L. Austin és John Searle munkáit kell megemlíteni.

A kontinentális filozófiai hagyományban az a gondolat, hogy minden fajta gondolkodás és cselekvés szerkezetét a nyelv szerkezete határozza meg, a **strukturális**ban jelenik meg. A strukturalizmus először nyelvészeti doktrínaként bontakozott ki Ferdinand de Saussure *Előadások az általános nyelvészetről* (1916.) című műve nyomán, később, különösen Claude Lévi-Strauss, Roman Jakobson, Jacques Lacan és Roland Barthes révén általános pszichológiai, etnológiai, kultúraelméleti státuszra tett szert. Részben a strukturalizmus adja a hátterét a 20. század utolsó harmada legnagyobb hatású francia gondolkodóinak: Michel Foucault és Jacques Derrida számos inspirációt merítettek strukturalista elődeik belátásaiból.